

Зінченко В. А. Теоретико-історичні аспекти екскурсії – як складової частини національного туристичного продукту. Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації : тези доповідей VIII Міжнар. наук.- практ. конф., Київ, 8-9 квіт., 2021 р. / М-во освіти і науки України; М-во культури України ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв ; Київ. ун-т культури ; Ф-т готельно-ресторанного і турист. бізнесу. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021. – 350 с.

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЕКСКУРСІЇ – ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ.

В культурологічному сприйнятті держави на світовій арені, важливе місце посідає наявність її національного туристичного продукту. В Україні, за рахунок самобутності історії та великої кількості історичних та культурних пам'яток (частина яких, в тому числі, знаходиться під охороною ЮНЕСКО) він має достатньо самовиражені характерні ознаки, в числі яких особливе місце посідають екскурсії. Саме вони роблять Україну цікавою і привабливою в пізнавальному плані, як для іноземних туристів, так і для безпосередньо самих українців.

Абсолютно очевидним є необхідність дослідження соціально-філософського сенсу екскурсії, як соціокультурного явища, його місця у формуванні цінностей людського життя, розкриття глибинного значення екскурсії для процесу глобальної взаємодії культур.

Найважливішими функціями екскурсології є науково-методична, місією якої є оптимально-раціональне формування екскурсійного продукту; просвітницька – поширення відомостей і знань в галузі науки, культури, освіти; виховна – виховання патріотичних почуттів, любові до рідного краю, його історії та культури; емоційно-естетична функція. Екскурсійний матеріал, методика його подання мають бути розраховані на задоволення духовних, моральних та естетичних потреб, викликати в учасників екскурсії почуття задоволення, насолоди прекрасним.

Теоретичні знання щодо екскурсології, насамперед, потребують з'ясування об'єкта цього знання – безпосередньо екскурсії. За своєю природою екскурсія є багатограним явищем. Вона об'єднує інформацію екскурсовода, враховуючи при цьому методику подачі інформації (професійну майстерність), об'єкти показу, музеї, як окремі складові екскурсійної діяльності в широкому розумінні транзитне забезпечення і т.д. Поряд з поняттям «екскурсологія» нерідко вживають і інші, які рефлексують феномен екскурсології – «екскурсознавство», «екскурсійна справа», «екскурсійна діяльність». На перший погляд всі ці дефініції ідентичні за змістом, є різними визначеннями одного і того ж. Однак це поверхнєве ототожнення. Екскурсознавство, найзагальніше поняття, яке охоплює будь-яке знання про екскурсію загальне і часткове, теоретичне і практичне, абстрактне і конкретне. Поняття «екскурсологія», на відміну від вже названих, найбільш вдало в концептуально-концентрованому вигляді відбиває сутність такого фрагмента суспільної культури як «екскурсія». По-перше, це поняття відповідає науковій традиції утворення теорій, які базуються на знанні закономірностей свого об'єкта (логосу). По-друге, воно наголошує на фундаментальному характері того знання, що воно репрезентує.

В умовах національного та культурного відродження України, реального визначення її ролі в розвитку світової цивілізації – екскурсологія посідає важливі позиції у справі формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу, а екскурсознавство стає однією з дієвих форм пізнання минулого і сьогодення незалежної Української держави. За останні роки екскурсознавство активно долучилось до всебічного вивчення світового українства, як явища історичного, політичного, соціального, культурного, загальнонаціонального. А без цього, власне, неможливо забезпечити відродження української нації.

Значимість екскурсії як особливого соціокультурного феномену потребує його соціально-філософського осмислення, заснованого на дослідженні матеріальних, культурних і духовних потреб людини, а також і взаємодії їх

світоглядних і ціннісних орієнтацій. Екскурсія є однією з форм використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, задоволення пізнавальних інтересів населення. Вона стала важливим засобом вивчення історії рідного краю, залучення широких верств населення, насамперед, учнів, молоді до пізнання історико-культурної спадщини, яку залишили нам попередні покоління. Зараз, на етапі формування національної свідомості народу це значною мірою сприяє розбудові культурно-просвітницької діяльності.

Історія екскурсознавства сягає найдавніших часів, адже екскурсія (ознайомлення, пізнання, вивчення) завжди була невід'ємною складовою і мандрівки мореплавців та учасників сухопутних подорожей стародавнього світу, торговельних караванів і навіть учасників військових кампаній.

Наріжним каменем екскурсознавства можна вважати титанічну працю Геродота, який методологічні основи опису географічного положення країни, звичаїв місцевих мешканців, їхньої релігії, особливостей економічного і політичного життя заклав в історичній послідовності.

Важливе місце у розширенні знань людини про навколишнє середовище, дослідження історії, етнографії, спадщини різних народів саме через мандрівку, а відтак і спостереження у процесі екскурсійного ознайомлення, мало паломництво. Варто згадати і прихід на береги могутнього Дніпра апостола Андрія Первозданного у першому столітті після Різдва Христового, а також мандрівництво багатьох наших співвітчизників, про яких, згадують сторінки «Повісті временних літ», «Києво-Печерська патерика». Паломництво – одна з найбільш древніх форм мандрівок, яка має духовну основу, що міцно пов'язана з загальним корінням колективної свідомості більшої частини суспільства.

Адже у XVIII ст. у межах України діяло понад 300 монастирів, які були не тільки центрами релігійного життя, а й вогнищами культури в найширшому розумінні цього слова: освіти і писемності, живопису, вишивання, художніх промислів, культури землеробства та садівництва. Знайомлячись з культурною спадщиною монастирів, екскурсанти починають глибше розуміти основи єдності української культури від Дону до Західного Бугу, спостерігають

аналогії та паралелі в явищах культури Сіверщини та Галичини, Київщини та Волині, Поділля та Закарпаття.

Серед мандрівників-дослідників старовини, які залишили безцінні наукові спостереження, що покладені в основу екскурсознавства, в першу чергу варто зазначити Василя Григоровича-Барського (1701-1747), який половину свого життя провів у мандрах, геніального українського філософа, глибокого знавця життя народу Григорія Савича Сковороду (1722-1794), всесвітньо відомого мандрівника-дослідника, етнографа та громадського діяча Миклуху-Маклая (1846-1888) та найвизначнішого дослідника слов'янської старовини З. Ходаковського (Адама Чернецького, 1784-1825). Члени «Руської трійки» Яків Головацький та Маркіян Шашкевич заклали методологічні основи організації мандрівок на західноукраїнських землях.

Геніальний мислитель Іван Франко (1856-1916) у 1883 р. організував «Кружок для влаштування мандрівок по іншому краю». Створена у Львові у 1898 р. при науковому товаристві ім. Т. Шевченка етнографічна комісія за активної участі Івана Франка, Володимира Гнатюка, Філарета Колесси, Федіра Вовка зібрала дорогоцінний матеріал, видрукований у 38 томах «Етнографічного збірника» та 20 томах «Матеріалів до української етнології». Перші в сучасному розумінні екскурсії виникли в кінці XVIII ст. і використовувались, як правило, для навчання та виховання учнів. З кінця XIX початку XX ст. поряд з учбовими стали використовуватись культурно-освітні екскурсії.

Видатний педагог і вчений другої половини XIX ст. К.Ушинський розглядав екскурсію, як важливу складову навчального процесу. Він рекомендував застосовувати найбільш активний метод навчання – екскурсію, перш за все, природу. Так, екскурсію, як важливий елемент навчання, стали застосовувати педагоги окремих комерційних училищ та вищих навчальних закладів. Важливу роль в екскурсійно-освітній роботі в цей час відіграли «музеї місцевого краю», що діяли, як правило, на пожертви відомих меценатів, а також, у великих містах, за державний кошт. Вони створювали можливості

ознайомлення, в першу чергу, школярів, студентів з історією, природою, археологічними, художніми пам'ятками. Цікаві наукові сторінки були започатковані в музеях Києва – Художньо-промисловий і науковий музей, церковно-археологічний музей при Духовній академії, музей університету св. Володимира, історичний музей ім. О.Поля в Катеринославі, музей українських старожитностей ім. В. Тарновського Чернігівського губернського земства та історико-архітектурний музей Чернігівської архівної комісії, музей Товариства дослідників Волині, музей Полтавського губернського земства та ін. Справжніми центрами культурно-просвітницького життя, наукового розвитку екскурсознавства стали чисельні приватні музеї.

Перші самодіяльні туристичні об'єднання, які в першу чергу були розраховані на організацію саме екскурсійних маршрутів, виникають у Києві в 1885 р., а також в Ялті – «Гурток аматорів природи, гірського спорту і Кримських гір». Заснований у 1890 р. Кримський гірський клуб поряд з окресленими в статуті питаннями організації походів, ознайомлення з пам'ятками природи та архітектури передбачав і проведення наукових досліджень силами фахівців. Варто відзначити, що в ХІХ – на початку ХХ ст. екскурсія набуває значного поширення, в першу чергу, в сфері науки і освіти.

Цікавим явищем стала організація в 1915 р. у Києві перших курсів по підготовці керівників природничих екскурсій. Цю роботу очолив видатний український зоолог, популяризатор біологічних знань і громадський діяч професор Київського університету В. Артоболовський. Київський педагогічний з'їзд, що відбувся у 1916 р., прийняв важливі рішення із питань розвитку екскурсійної справи.

Варто пригадати, що за буремних часів Української Народної Республіки, на початку 1918 р. при Департаменті позашкільної освіти Міністерства народної освіти створюється Екскурсійний відділ, до якого увійшли видатний діяч культури, автор шкільних підручників та досліджень з педагогіки С. Русова, відомі дослідники І. Крижанівський, С. Шегаєвський, П. Солуха.

В 20-ті роки плідно займалися розвитком екскурсійної справи культурно-історична Комісія, Археологічний комітет та Комісія краєзнавства Всеукраїнської Академії Наук.

В той же час розгорнули активну роботу по поширенню знань за допомогою екскурсій наукові товариства. У 1929 р. для керівництва шкільною туристсько-краєзнавчою роботою при Наркомпросі України були створені Центральна та обласні дитячі екскурсійно-туристські станції. Вони надавали значну увагу розробці та проведенню екскурсій у відповідності до вікових особливостей школярів, а також щільно пов'язували їх тематику з навчальними програмами відповідних дисциплін, перш за все – історією, географією, біологією та ін. Цікаві наукові розробки з питань екскурсознавства знаходимо у записках Київського Географічного Товариства, Одеського наукового товариства, Шепетівського наукового товариства.

Впродовж 20-х– на початку 30-х років екскурсознавство зайняло провідне місце в роботі багатьох науково-дослідницьких кафедр, до них залучаються чисельні загони студентів та аспірантів.

На жаль, ця робота була згорнута через безпідставне звинувачення як провідних фахівців, так і цілих напрямів досліджень у націоналізмі, трагічні події переслідувань національної ідеї.

З 1930 р. працює Українське товариство пролетарського туризму і екскурсій, а з 1936 р. Українське республіканське туристсько-екскурсійне управління (УРТЕУ).

Значний внесок у розвиток екскурсознавства вніс «Інтурист», система Української ради по туризму та екскурсіях (створені повсемісно обласні ради та чисельні бюро подорожей та екскурсій), а також Бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник» (рік заснування 1958).

Створене у 1965р. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури стало надзвичайною подією в житті не тільки наукової громадської, а й чисельного загалу краєзнавців, знавців старожитностей, аматорів вивчення сторінок історії рідного краю і, безумовно, багатьох тисяч екскурсіводів.

Важливим внеском у розвиток екскурсознавства, що справило відчутний вплив на зміст туристсько-екскурсійної діяльності в Україні 60- 70-х р., стала підготовка та видання 26-томного дослідження «Історія міст і сіл Української РСР».

Після набуття незалежності нашою державою значно зріс інтерес до екскурсійної справи, розширились потенційні можливості як наукових досліджень, так і діяльності практиків.

В сучасній практиці екскурсійної діяльності провідне місце стали займати приватні спеціалізовані туристичні фірми «Інтересний Київ», «Клуб кореного киянина», «Клуб організації дозвілля», «Перше екскурсійне бюро» та інші. А також громадські організації «Ліга екскурсоводів України» і «Асоціація екскурсоводів України».

Сучасна екскурсологія враховує такі важливі складові як:

- Перехід до основних методів розвитку екскурсійної галузі;
- Впровадження системи стандартів якості як культури екскурсійного обслуговування;
- Приведення екскурсійних послуг безпосередньо в систему туристських програм та маршрутів.

Екскурсологія є складовою найбільш специфічної галузі невиробничої сфери-культури і сприяє всебічному вихованню людини, розвитку її творчих здібностей, створення умов для раціонального використання її вільного часу. Ось чому так важливо вивчення духовних потреб широких верств населення, преш за все школярів і молоді, створення інтелектуального потенціалу, задоволення цих потреб на високому та художньо-естетичному рівні.

Підсумовуючи наукове осмислення екскурсології можна сказати, що вона має добрі перспективи на майбутнє і вже сьогодні представляє галузь теоретичних знань, вивчаючих проблеми моделюванню ідеальної екскурсії і впливу її на свідомість людей, практичних методів підготовки екскурсій, техніки їх проведення, підготовки екскурсоводів, – що

являється вдалим внеском у формування національного туристичного продукту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федорченко В.К., Костюкова О.М., Дьорова Т.А., Олексійко М.М. Історія екскурсійної діяльності в Україні. - К., 2004
2. Смолій В.А., Федорченко В.К., Цибух В. І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. - К., 2006
3. Геродот. Історія в дев'яти книгах / переклад з грець Ф.Г. Міщенко - Т 1-2. Друге вид. - М., 1888
4. Інтернет-ресурс <https://www.facebook.com/interesniy.kiev/>
5. Інтернет-ресурс <https://www.facebook.com/kyiv.klab/>